

Wojciech Michniewicz

Czy "wypełnienie się pism" jest właściwym znaczeniem zwrotu "hetaire, ef'ho parei" u Mt 26,50A?

Collectanea Theologica 70/1, 51-61

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WOJCIECH MICHNIEWICZ, BIAŁYSTOK

CZY „WYPEŁNIENIE SIĘ PISM” JEST WŁAŚCIWYM ZNACZENIEM ZWROTU „HETAIRE, EF’HO PAREI” U MT 26,50A?

Celem artykułu jest zaproponowanie nowej interpretacji trudnego wyrażenia Mateuszowego ἑταῖρε, ἐφ’ ὃ παρέι, które znajdujemy w 26,50a. Jego znaczenie można wyprowadzić z interesującej kompozycji całej perykopy o Ogrodzie Oliwnym (26,36-56). Na wstępie chciałbym przedstawić delimitację perykopy, a następnie ukazać możliwą nową interpretację wyrażenia.

Delimitacja perykopy

Miejscem akcji opowiadania, w którym występuje wspomniane sformułowanie, jest Ogród Getsemani. O przybyciu Jezusa do ogrodu mówi w. 26,36a: „Wówczas Jezus przychodzi wraz z nimi do ogrodu zwanego Getsemani”. Poprzednia scena rozgrywa się gdzieś w mieście (w.18), gdzie uczniowie Jezusa przygotowali dla niego Ostatnią Wieczerzę (w.17). Ta akcja rozpoczyna się w w.20 wprowadzeniem czasowym w formie *genetivus absolutus*: Ὀψίας δὲ γενομένης „kiedy nastął wieczór” (pierwszego dnia Przaśników, Τῆ δὲ πρώτῃ τῶν ἄζύμων, w.17) i kończy w w.30 zwrotem: Καὶ ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, „a po odśpiewaniu hymnu wyszli w stronę Góry Oliwnej”. Ostatni wiersz spełnia w narracji funkcję łącznika pomiędzy poprzednią akcją w mieście, a następną, przejściową i bardzo krótką, którą możemy nazwać „dyskusją podczas drogi do ogrodu” (ww. po 31-35)¹. Zauważamy tu odmienne miejsce akcji – pomiędzy miastem i ogrodem, przy zachowaniu tych samych osób – Jezusa i Jego uczniów.

Odmierna jest również tematyka scen: w ww. 20-29, w pierwszej części sceny, Jezus spożywając ze swoimi uczniami ostatni posiłek, mówi otwarcie o zdradzie oraz o uczniu, który Go zdradzi (ww. 21-24). W drugiej części zachęca uczniów, aby spożywali Jego ciało i pili Jego krew,

¹ Por. K. Stock, *Il racconto*, s. 104, zob. podaną na końcu bibliografię.

która będzie wylana celem przebaczenia grzechów (ww. 26-28). Następnie dodaje, iż nie będzie pił z owocu winnego krzewu aż do dnia, gdy będzie go spożywał wraz z uczniami w królestwie swego Ojca (w. 29). W następnej scenie (ww. 31-35), idąc z uczniami do Ogrodu Oliwnego, zapowiada, że „tej nocy” (w. 31) oni wszyscy pozostawią Go samego, stosownie do Pism, oraz że On po swoim zmartwychwstaniu uda się przed nimi do Galilei. Z kolei Piotr i pozostali uczniowie zapewniają solennie, że nigdy się Go nie wyprą, nawet jeśli musieliby ponieść śmierć. Odpowiadając Jezus jasno przepowiada Piotrowi, że zanim kogut zapieje, on wyprze się Go trzy razy. Ten dialog prowadzony w trakcie drogi urywa się wraz z wejściem do Ogrodu Getsemani (w.36). Tam ponownie spotykamy grono tych samych osób: Jezusa i Jego uczniów (ściślej: Jezusa, Piotra i dwu synów Zebedeusza, w.37), poszerzone później przez Judasza i liczny tłum przychodzący od arcykapłanów i starszych ludu (w.47). Elementem jednoczącym tę scenę, a zarazem odróżniającym ją od innych, jest zasadniczo miejsce akcji (Getsemani), inne bowiem cechy, jak czas czy osoby, należą także do najbliższego kontekstu.

Scena w ogrodzie kończy się w w.56, ponieważ kolejny wiersz opisuje już sytuację w pałacu arcykapłana Kajfasza na terenie miasta. Tam nowi aktorzy (Kajfasz, uczeni w Piśmie oraz starsi) zebrali się razem celem osądzenia Jezusa (ww.57.59-68). Piotr, siedząc na dziedzińcu pałacowym, trzy razy wypiera się wobec dziewczyn ze służby i innych postronnych osób wszelkiej znajomości ze swoim Mistrzem (ww. 69-75, zmiana tematyki). Ta perykopa kończy się wraz z następną zmianą miejsca w 27,2 (przejście z pałacu Kajfasza do pałacu prokuratora Piłata). Zmienia się również czas akcji (πρωίς δὲ γενομένης, „gdy nadszedł świt”, 27,1), ponieważ wszystko to, co działo się dotychczas (dyskusja podczas drogi do Getsemani, scena w samym ogrodzie oraz osądzenie Jezusa), dokonało się podczas tej samej nocy, ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ (26,31). Wszystkie te elementy zebrane łącznie skłaniają do wydzielenia narracji 26,57 – 27,1-2 jako perykopy następczej.

Podsumowując delimitację kontekstu można zatem wyróżnić w nim następujące perykopy:

- a. perykopa poprzedzająca: 26,17-29 z dwiema scenami:
 - (a) 26,17-19: przygotowanie do Ostatniej Wieczerzy (osoby: Jezus i Jego uczniowie; miejsce: miasto; czas: pierwszy dzień Przaśników),
 - (b) 26,20-29: Ostatnia Wieczerza (osoby: Jezus i Jego uczniowie; miejsce: miasto; czas: wieczorem tego dnia);
- w.30 spełnia funkcję łącznika z następną perykopą,

26,31-35: dyskusja w trakcie drogi (osoby: Jezus i Jego uczniowie; miejsce: pomiędzy miastem a ogrodem; czas: noc),

(b) perykopa właściwa: 26,36-56²: modlitwa i pojmanie Jezusa (osoby: Jezus i Jego uczniowie + Judasz i tłum; miejsce: Ogród Getsemani; czas: noc);

a'. perykopa następcza: 26,57 – 27,1 z dwiema scenami:

(a) 26,57-68: proces Jezusa (osoby: Kajfasz, uczeni w Piśmie i starsi ludu; miejsce: pałac Kajfasza na terenie miasta; czas: noc),

(b) 26,69-75: Piotr wypiera się trzy razy Jezusa (osoby: Piotr, kobiety ze służby oraz inni świadkowie; miejsce: dziedzińiec pałacu Kajfasza; czas: ta sama noc),

– 27,1-2 spełnia funkcję łącznika z następną perykopą.

Z powyższego zestawienia można zauważyć, że perykopa (b) będąca przedmiotem naszego zainteresowania jest otoczona dwoma tekstami (a, a'), z których każdy składa się z dwu scen. Jedynym „zachwianiem” w tej strukturze jest tekst 26,31-35: dialog Jezusa z uczniami w trakcie drogi do Ogrodu Getsemani. Jeżeli usuniemy na chwilę tę scenkę z jej kontekstu możemy zauważyć, że jej brak nie narusza zbytnio ciągłości narracji. Być może została ona wstawiona do pierwotnego opowiadania o męce przez pierwszego redaktora (Marka), celem wyjaśnienia i zarazem „biblijnego” usprawiedliwienia ucieczki uczniów z ogrodu oraz Piotrowego zaparcia się Jezusa, opowiedzianych w następnych scenach. Dołączona jest tu także zapowiedź Jezusowej wędrówki do Galilei, do miejsca ostatniego spotkania ze swoimi uczniami (por. Mt 28,7.10; Mk 16,7).

Analizując interesującą nas perykopę możemy spostrzec, że również ten tekst ma swoje dwie sceny. Pierwsza (26,36-46³) z Jezusem i Jego

² Również D.P. Senior (*The Passion of Jesus*, s.5) i D.J. Harrington (*The Gospel*, s. 372) interpretują tę perykopę jako taką właśnie większą jednostkę. Natomiast W. Wiefel (*Das Evangelium*, s. 450), R.E. Brown (*The Death*, I, s. 107) i J.P. Heil (*The Death*, V-VI, s. 23-56, zwł. s. 49-54) umieszczają ją w kontekście, moim zdaniem, zbyt obszernym (26,30-56). Z kolei D.E. Garland (*Reading Matthew*, s. 246-247) analizuje jednostkę nawet jako 26,3-56.

³ Następujący komentatorzy wydzielają tę właśnie wiersze jako jednostkę: J.P. Heil (*The Death*, V-VI, s. 23-56, zwł. s. 49-54), D.P. Senior (*The Passion of Jesus*, s. 74; *The Passion Narrative*, s. 100), A. Stock (*The Method*, s. 403), K. Stock (*Il racconto*, s. 104), M. Fallon (*The Gospel*, s. 30), D.J. Harrington (*The Gospel*, s. 375), W.D. Davies, D.C. Allison, Jr. (*Commentary*, s. 490), D.A. Hagner (*Matthew 14-28*, s. 778), J. Gnlika (*Das Matthäus-Evangelium*, s. 408), A. Sand (*Das Evangelium*, s. 530), J. Knabenbauer (*Evangelium*, s. 454), P. Gaechter (*Matthäus*, s. 862) oraz W. Beilner (*Exegetisches Material*, 247). Według R.E. Browna (*The Death*, I, 108), W. Wiefela (*Das Evangelium*, s. 450) i W.F. Albrighta, C.S. Manna (*Matthew*, s. 325) jednostka składa się z wierszy 26,30-46. M.S. Augsburg (*Matthew*, s. 20) woli widzieć jako całość wiersze 26,31-46.

trzema najbardziej umiłowanymi uczniami: Piotrem i dwoma synami Zebedeusza, Janem i Jakubem, jest ukształtowana wokół tematu modlitwy Jezusa i konieczności wypełnienia woli Ojca przez cierpienie i śmierć. Druga (26,47-56⁴) dotyczy tego samego miejsca i czasu, ale ukazuje nowych aktorów (Judasza, sługę arcykapłana i tłum) oraz nowe problemy (aresztowanie Jezusa, ostateczne wypełnienie się Pism i ucieczkę uczniów jako wypełnienie 26,31). A zatem perykopa Mt 26,36-56 tworzy jedną całość o dwu scenach. W tej drugiej czytamy tekst dramatycznej rozmowy między Jezusem a Judaszem w Ogrodzie Getsemani, w momencie pojmania Jezusa. Judasz przybliżył się do swego Mistrza, pozdrawia Go słowami Χαῖρε, ῥαββί, i całuje Go (w.49)...

Znaczenie zwrotu „hetaire, eph’ho parei” (w.50a)

Odpowiedź Jezusa jest krótka i bardzo enigmatyczna: Ἐταῖρε, ἐφ’ ὃ πάρει (w.50a). Pierwszy termin pojawia się tylko u Mateusza i tylko 3 razy: w 20,13 w dyskusji między właścicielem winnicy a jednym z narzekających najemnych robotników; w 22,12 w przypowieści o uczcie weselnej i osobie, która zjawiła się bez odpowiedniego stroju; i w naszej perykopie. Na podstawie tych paru miejsc występowania terminu trudno jest ocenić, czy wyraża on łagodny wyrzut, czy też ostre napomnienie. Korzystając z Septuaginty⁵ i z tekstów pozabiblijnych⁶ moż-

⁴ Te wiersze jako zamkniętą jednostkę akceptują wszyscy autorzy: W. Wiefel (*Das Evangelium*, s. 455), W.F. Albright, C.S. Mann (*Matthew*, s. 328), J.P. Heil (*The Death*, V-VI, s. 23-56, zwł. s. 49-54), D.P. Senior (*The Passion of Jesus*, s. 74; *The Passion Narrative*, s. 120), A. Stock (*The Method*, s. 406), M. Fallon (*The Gospel*, s. 30), D.E. Garland (*Reading Matthew*, s. 246-247), R.H. Gundry (*Matthew*, s. 536), D.J. Harrington (*The Gospel*, s. 375), K. Stock (*Il racconto*, s. 123), R.T. France (*The Gospel*, s. 67), M.S. Augsburger (*Matthew*, s. 297), C.L. Blomberg (*Matthew*, s. 381), M. Davies (*Matthew*, s. 186), C.S. Kenner (*Matthew*, s. 50), R.H. Mounce (*Matthew*, s. 238), J.C. Ryle (*Matthew*, s. 263), W.D. Davies, D.C. Allison, Jr. (*Commentary*, s. 505), D.A. Hagner (*Matthew 14-28*, s. 785), J. Gnillka (*Das Matthäus-Evangelium*, s. 415), A. Sand (*Das Evangelium*, s. 535), M.-J. Lagrange (*Évangile*, s. 502), J. Knabenbauer (*Evangelium*, s. 466), P. Gaechter (*Matthäus*, s. 869), R. Schnackenburg (*Matthäusevangelium*, s. 264), W. Beilner (*Exegetisches Material*, s. 248), R.E. Brown (*The Death*, I, s. 235). Nicktórzy egzegeci łączą tę perykopę z następnym tekstem, widząc w tym większą jednostkę i oddzielając przez to od perykopy poprzedzającej, 26,36-46: R.T. France (*The Gospel*, s.67: 26,47 – 27,26), M.S. Augsburger (*Matthew*, s. 20: 26,47-68), C.L. Blomberg (*Matthew*, s. 381: 26,47-75), P. Gaechter (*Matthäus*, s. 869: 26,47 – 27,10), R. Schnackenburg (*Matthäusevangelium*, s. 264: 26,47 – 27,10).

⁵ Rzeczownik występuje 24 razy w LXX (ἑταῖρος *nom. sing. masc.*, 13 razy; ἑταῖρου *gen. sing.*, 5 razy; ἑταῖροι *nom. plur.*, 1 raz; ἑταῖρων *gen. plur. masc.*, 2 razy; ἑταῖρου *dat. plur.*, 2 razy; ἑταῖρους *acc. plur.*, 1 raz (Sdz 14,11A).

⁶ Por. Bauer, s. 636-637.

na przynajmniej ustalić, że termin ten rozumiano jako „przyjaciel, towarzysz”, i że adresowano go zarówno do znanych, jak i nieznanymi⁷ osób, jak również używano w celu zobrazowania różnych prawd natury ogólnej (tzw. gnomów).

Następna część frazy, ἐφ’ ὃ, składająca się z dwu elementów: z przyimka ἐπί i zaimka względnego ὃ (*acc. sing. neut.*), jest ciągle jeszcze przedmiotem gorących dyskusji wśród gramatyków⁸. W Nowym Testamencie występuje wyłącznie 2 razy: w naszej perykopie i u Łk 5,25 w scenie uzdrowienia paralityka, o którym powiedziano, że wzięwszy to, na czym spoczywał (ἀρας ἐφ’ ὃ κατέκειτο), odszedł do swego domu. W LXX pojawia się 9 razy (8 razy w Kpł: 11,32, w tekście o nieczystych zwierzętach, które – gdy są martwe – czynią nieczystym wszystko, ἐφ’ ὃ spadną; i w 15,4.6.9.17.20(bis).26, w rozdziale poświęconym nieczystościom cielesnym: wszystko, ἐφ’ ὃ siedzi lub spoczywa osoba nieczysta, stanie się również nieczyste; 1 raz u Ez 47,9, w perykopie o życiodajnej wodzie wypływającej spod świątyni: wszystko, ἐφ’ ὃ spłynie ta woda (czego ona dotknie), pozostanie przy życiu. We wszystkich tych miejscach złożenie ἐφ’ ὃ ma swój sens relatywny: „na które, na co”, wprowadzając zawsze zdanie podrzędne w ramach zdania złożonego. Prawdopodobnie zatem również i w naszej perykopie powinniśmy rozumieć słowa Jezusa jako zdanie podrzędne przy braku zdania głównego. Ten rodzaj elipsy⁹ może być więc przetłumaczony jako „przyjacielu, ..., na co przyszedłeś”¹⁰, tzn. „...w tym celu przyszedłeś”. Rodzi się jednak pytanie, co byłoby zdaniem zasadniczym. Możemy szukać na nie odpowiedzi w paralelnym tekście Łukasowym,

⁷ Tak w opinii Bauera (s. 636 [ἐταίροϛ]): „als allgemcine Anrede an jemanden, dessen Namen man nicht weiß”.

⁸ Zob. Moulton, III s. 50; Bauer, s. 1181-1182 [oc 2.b.B]; por. R.E. Brown, *The Death*, II, s. 1385-1388; D.P. Senior, *The Passion of Jesus*, s. 84, przyp. 55; M. Davies, *Matthew*, s. 186; G.M. Lee, *Matthew*, s. 55; W.D. Davies, D.C. Allison, Jr., *Commentary*, s. 509.

⁹ Stosownie do sugestii Wellhausena przytoczonej przez D.P. Seniora (*The Passion Narrative*, s. 126, przyp. 1), „powodem elipsy jest to, że słowa Jezusa są wypowiedziane dokładnie w momencie, gdy Judasz go łątuje”.

¹⁰ Czasownik πάρει (od πάρεμι, *ind. pres. act.*, 3. *pers. sing.*) występuje tylko raz w Nowym Testamencie, lecz są liczne przykłady innych form, które zawsze mają jedno z dwu znaczeń: „być obecnym” lub „przyjść” (por. Bauer, s. 1261). A zatem i w naszym tekście również możemy przetłumaczyć jako „... na co (na to) przyszedłeś”. O rozumieniu tej frazy w sensie zdania oznajmującego, a nie pytającego, zob. W. Michniewicz, *Formuły wypełnienia u Mt 26,47-56*, SłTB 18 (2000) (w druku), w punkcie: „Przybycie Judasza i dialog Jezusa z nim (ww.47-50a)”.

gdź „niekiedy Łukasz wydaje się poprawiać Mateusza”¹¹. U Łukasza czytamy słowa Jezusa: Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως¹². Być może takie jest również znaczenie pominiętego zdania u Mateusza: „Przyjacielu, aby wydać Syna Człowieczego pocałunkiem, po to przyszedłeś”, „jesteś tu po to, aby mnie wydać, to jest twój cel”. Być może z powodu silnej emocji (por. Mt 26,38) Jezus jest w stanie wypowiedzieć tylko tę ostatnią część zdania¹³.

Jeżeli przyjmiemy kompozycję pierwszej perykopy w takiej postaci, jak ją przedstawił Soares Prabhu¹⁴, możemy zaproponować jeszcze głębszą interpretację elipsy u Mt 26,50 – nie tylko jako wypełnienie celu Judasza, ale w sposób szczególny jako wypełnienie planu Bożego, co w Ewangelii Mateusza jest nazwane „wypełnieniem się Pism” i jest przedmiotem jego szczególnego zainteresowania. Soares Prabhu, patrząc z punktu widzenia miejsca Jezusowej modlitwy w scenie 26,36-46, widzi tutaj „kompozycję o pełnej strukturze i w pełni zbalansowaną”¹⁵:

w.39:	pierwsza modlitwa Jezusa,	cytat,	(a)
w.40:	Jezus powraca,		
w.42:	druga modlitwa Jezusa,	cytat,	(a)
w.43:	Jezus powraca,		
w.44:	trzecia modlitwa Jezusa,	wzmianka,	(b)
w.45:	Jezus powraca ¹⁶ .		

Otóż podobną potrójną kompozycję możemy zasugerować dla drugiej sceny, dotyczącej aresztowania Jezusa (ww.47-56). W tym przypadku cała kompozycja jest skoncentrowana wokół Jezusowych słów o wypełnieniu:

w.50:	pierwsza wypowiedź Jezusa,		
w.50:	(wypełnienie się Pism),	wzmianka,	(b ₁)
ww.52-54:	druga wypowiedź Jezusa,		

¹¹ Moulton, III s. 49 (według synoptycznej teorii dwu źródeł).

¹² Nestle-Aland²⁷ i niemal wszystkie tłumaczenia rozumieją to zdanie jako pytające, lecz z punktu widzenia gramatyki i samego kontekstu jest do przyjęcia zdanie oznajmujące.

¹³ Po grecku określa się to zjawisko jako *aposiopesis*; zob. też W.D. Davies, D.C. Allison, Jr., *Commentary*, s. 509: „prawdopodobnie Jezus nie jest w stanie uzupełnić tego zdania, ponieważ jest aresztowany albo ponieważ jest złamany emocjonalnie”.

¹⁴ Zob. G.M. Soares Prabhu, *The Formula Quotations*, s. 28-29.

¹⁵ *Tamże*.

¹⁶ *Tamże*, s. 29.

- w.54: wypełnienie się Pism, cytat, (a₁)
 ww.55-56: trzecia wypowiedź Jezusa,
 w.56: wypełnienie się Pism, cytat¹⁷. (a₁)

Jeżeli przyjmiemy jako punkty odniesienia „cytat” (a=ww.39.42; a₁=ww.54.56) i „wzmiankę” (b=w.44; b₁=w.50) w kontekście modlitwy/wypowiedzi Jezusa w całej perykopie o Ogrodzie Oliwnym, otrzymamy następującą „strukturę krzyżową”:

a – b

b₁ – a₁ a₁

która przypomina odmianę paralelizmu składniowego – chiazm. W pierwszej scenie wszystkie elementy kompozycji, zarówno cytaty, jak i wzmianka, mają jako przedmiot ten sam temat: wypełnienie woli Ojca¹⁸. Sądzę, że możemy to samo powiedzieć o drugiej scenie: wypełnienie woli Ojca przyjmuje tutaj formę wypełnienia się Pism. Możemy to stwierdzić *explicite* w ww.54.56 i – jak sądzą – *implicite* w w.50 pod postacią elipsy, którą należałoby konsekwentnie uzupełnić w sposób następujący: Ἐταῖρε, ἵνα πληρωθῶσιν αἱ γραφαί, ἐφ’ ὃ πάρει, „przyjacielu, a by zostały wypełnione Pisma, po to przyszedłeś”. W ten sposób cała scena ukazuje z jednej strony „podporządkowanie Judasza dominującej

¹⁷ W tej kompozycji w. 56a należy do wypowiedzi Jezusa (tak też Nestle-Aland²⁷, GNT⁴, tłumaczenia: TEV Seg FC VP REB BT oraz komentarzy: J. Knabenbauer (*Evangelium*, s. 472-473): „jeśli więc u Marka tak kończy się wypowiedź Pana, można przyjąć, że również tutaj w.56 należy do słów Pana. Tak też wyjaśniają inni (...) i w ten sposób wreszcie oceniają, że mowa Chrystusa jest odpowiednio zakończona”; D.B. Howell (*Matthew's Inclusive Story*, s. 156) „po raz pierwszy i jedyny w Ewangeliu formuła użyta przez narratora w starotestamentowych cytatach wypełnienia jest wyrażona w słowach i z punktu widzenia samego Jezusa (26,54.56)”; A. Sand (*Das Evangelium*, s. 538): „z racji na bliskość w.54 również w.56a (a zatem cytat wypełnienia) można postrzegać jako wypowiedziany przez Jezusa”. Niekiedy jednak egzegeci interpretują w.56a jako komentarz edytorski ewangelisty: M.-J. Lagrange (*Évangile*, s. 504-505): „substancjalna zgoda Mk i Mt istnieje w tym, że w istocie Jezus wypowiedział się o wypełnianiu się proroctw (Mt, w. 54 i Mk, w.49) jeden raz, a nie dwa razy. To właśnie Mateusz znajduje tutaj doskonałą okazję, aby, opierając się na słowie Mistra, stwierdzić wypełnianie się pism prorockich (por. 2,23; i wszystkie przypadki, gdzie chodzi o proroka)”; W. Rothfuchs (*Erfüllungszitate*, s. 34-35): „dobrze się postąpi, jeśli to krótkie zdanie τουτο δε όλον γέγονεν będzie się widziało jako środek stylistyczny Ewangelisty, który służy mu do tego, aby swoją własną refleksję oddzielić od leżącego przed nim materiału”. Por. też W.D. Senior, *The Passion Narrative*, s. 152, przyp. 3; P. Gächter, *Matthäus*, s. 874.

¹⁸ Co do wzmianki czytamy, iż Jezus modlił się po raz trzeci τὸν αὐτὸν λόγον εἰπὼν πάλιν.

postaci Jezusa”¹⁹, z drugiej zaś objawia Jezusową świadomość nie tylko planów Judasza, ale przede wszystkim woli Ojca.

Przedmiotem naszych badań było znaczenie enigmatycznej wypowiedzi Jezusa Ἐταῖρε, ἐφ’ ὃ πάρει (w.50) w drugiej części Mateuszowej perykopy o Ogrodzie Oliwnym, 26,47-56. Zaproponowaliśmy, aby widzieć całą „perykopę Getsemani” jako jedną całość o dwu scenach: 26,36-46 i 26,47-56, z potrójną, jasną kompozycją w każdej z nich. W tej drugiej bazowałyby ona na dwu formułach wypełnienia wypowiedzianych wyraźnie przez Jezusa (ww.54.56) i trzeciej, ukrytej pod postacią eliptycznego stwierdzenia Ἐταῖρε, ἐφ’ ὃ πάρει (w.50).

ks. Wojciech MICHNIEWICZ

Is „The Fulfillment of the Scriptures” the Right Meaning of hetaire, eph’ho parei in Mt 26,50a?

The purpose of this article is to present the new interpretation of the difficult Matthean expression Ἐταῖρε, ἐφ’ ὃ πάρει, which we find in 26,50a. Its meaning can be revealed or deducted from the interesting composition of the whole „Gethsemane pericope” 26,36-56. So we have proposed to see it as a one unit with two scenes: 26,36-46 and 26,47-56, with a triple fine composition in each one. In the second one it would base upon the two fulfillment formulas pronounced explicitly by Jesus (vv.54.56) and the third one hidden in the form of the elliptical statement Ἐταῖρε, ἐφ’ ὃ πάρει, (v.50).

Skróty

ABRL	The Anchor Bible Reference Library
AnBib	Analecta Biblica. Investigationes scientificae in res biblicas, Roma.
Bauer	W. Bauer, K. Aland, B. Aland, (eds.), <i>Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur</i> , Berlin – New York ⁶ 1988.
BETHL	Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium, Louvain.
BT	Biblia Tysiąclecia (⁴ 1989).
BWANT	Beiträge zur Wissenschaft vom Alten und Neuen Testament, Stuttgart.
CCCom	The Crossway Classic Commentaries.

¹⁹ D.P. Senior, *The Passion Narrative*, s. 128.

CCS.NT	Communicator’s Commentary Series, New Testament, Waco TX.
ET	The Expository Times, Edinburgh.
EtB	Études Biblique, Paris.
FC	La Bible en Français Courant, ² 1982.
HThKNT	Herder Theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Freiburg–Basel–Wien.
ICC	The International Critical Commentary (of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments), Edinburgh.
IVP.NTCS	The IVP New Testament Commentary Series.
JSNT.S	Journal for the Study of the New Testament, Supplement Series.
Moulton	J.H. Moulton, W.F. Howard, N. Turner, <i>A Grammar of New Testament Greek</i> , Edinburgh 1988-1993 (3 rd reprint).
NAC	The New American Commentary
NBC	The New Biblical Commentary, Sheffield.
NEB	Die Neue Echter Bibel. Neues Testament. Kommentar zum Neuen Testament mit der Einheitsübersetzung.
NIBC	New International Biblical Commentary
REB	Revised English Bible (1988 ²).
Seg	La Nouvelle Version Segond Révisée (Bible à la Colombe, 1978)
StTBł	Studia Teologiczne. Białystok.
TEV	Today’s English Version (1976 ⁴)
ThHK	Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament, Berlin – Leipzig.
TNTC	The Tyndale New Testament Commentaries. Grand Rapids.
VP	La Biblia: Versión Popular (1983 ²).
WBC	Word Biblical Commentary. Dallas TX.
Zerwick	M. Zerwick, <i>Biblical Greek</i> , Roma 1963, 1994 (6 th reprint).

Bibliografia

Słowniki i gramatyki

Bauer, W., Aland, K., Aland, B., (eds.), *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*, Berlin – New York ⁶1988.

Moulton, J.H., Howard, W.F., Turner, N., *A Grammar of New Testament Greek*, I-IV, Edinburgh 1988-1993 (3rd reprint).

Zerwick, M., *Biblical Greek*, Roma 1963, 1994 (6th reprint).

Komentarze

Albright, W.F., Mann, C.S., *Matthew*, The Anchor Bible, Garden City NY 1971.

Augsburger, M.S., *Matthew*, CCS.NT, 1; Waco, TX, 1982.

Blomberg, C.L., *Matthew*, NAC 22, Nashville 1992.

Brown, R.E., *The Death of the Messiah: From Gethsemane to the Grave. A Commentary on the Passion Narratives in the Four Gospels*, I-II, ABRL, New York – London – Toronto – Sydney – Auckland 1994.

Davies, M., *Matthew*, Readings: NBC, Sheffield 1993.

Davies, W.D., Allison, D.C., Jr., *A Critical and Exegetical Commentary on The Gospel According to Saint Matthew*, ICC 3, Edinburgh 1997.

Fallon, M., *The Gospel According to Matthew. An Introductory Commentary*, Kensington 1997.

France, R.T., *The Gospel According to Matthew. An Introduction and Commentary*, TNTC 1, Leicester 1985, Grand Rapids 1989 (reprint).

Gaechter, P., *Das Matthäusevangelium*, Innsbruck – Wien – München 1963.

Garland, D.E., *Reading Matthew. A Literary and Theological Commentary on the First Gospel*, New York 1993.

Gnilka, J., *Das Matthäus-Evangelium. II Teil. Kommentar zu Kap. 14,1 – 28,20 und Einleitungsfragen*, HThKNT, Freiburg – Basel – Wien 1988.

Hagner, D.A., *Matthew 14-28*, WBC 33B, Dallas TX 1995.

Harrington, D.J., *The Gospel of Matthew*, Sacra Pagina, 1; Collegeville, Minn. 1991.

Keener, C.S., *Matthew*, IVP.NTCS, Illinois – Leicester 1997.

Knabenbauer, J., *Evangelium secundum S. Matthaëum. Pars altera, cap. 14-28 complectens, Commentarius in Quatuor S. Evangelia Domini N. Jesu Christi, Cursus Scripturae Sacrae, Commentariorum in Nov.Test. Pars I in Libros historicos I.-1, I.-2, Parisiis 1903.*

Lagrange, M.-J., *Évangile selon Saint Matthieu*, EtB, Paris 1923, ⁸1948

Mounce, R.H., *Matthew*, NIBC, 1; Peabody ²1991.

Ryle, J.C., *Matthew. Expository Thoughts on the Gospels*, CCCom, 1; Wheaton, Illinois, 1993.

Sand, A., *Das Evangelium nach Matthäus*, Regensburger Neues Testament, Regensburg 1986.

Schnackenburg, R., *Matthäusevangelium 16,21 – 28,20*, NEB 1/2, Würzburg 1987.

Wiefel, W., *Das Evangelium nach Matthäus*, ThHK 1, Leipzig 1998.

Monografie i artykuły

Beilner, W., *Exegetisches Material zum Matthäusevangelium*, Vermittlung 15, Salzburg 1992.

Gundry, R.H., *Matthew. A Commentary on His Literary and Theological Art*, Grand Rapids, MI 1982.

Heil, J.P., *The Death and Resurrection of Jesus: A Narrative-Critical Reading of Matthew 26-28*, Minneapolis 1991.

Howell, D.B., *Matthew's Inclusive Story. A Study in the Narrative Rhetoric of the First Gospel*, JSNT.S 42, Sheffield 1990.

Lee, G.M., *Matthew XXVI.50 Hetaire, eph 'ho parei*, ET 81, 2 (1969) 55.

Rothfuchs, W., *Die Erfüllungszitate des Matthäus-Evangeliums. Eine biblisch-theologische Untersuchung*, BWANT 88; Stuttgart 1969.

Senior, D.P., *The Passion of Jesus in the Gospel of Matthew*, Wilmington 1985. *The Passion Narrative According to Matthew. A Redactional Study*, BETHL 39, Leuven 1975.

Soares Prabhu, G.M., *The Formula Quotations in the Infancy Narrative of Matthew. An Inquiry into the Tradition History of Mt 1-2*, (An-Bib 63; Rome 1976).

Stock, A., *The Method and Message of Matthew*, Collegeville, Minn., 1994.

Stock, K., *Il racconto della Passione nei vangeli sinottici*, Roma 1991.